

Het vakgebied van de begeleidingskunde in Nederland mag zich verheugen in creatieve auteurs die mooie boeken schrijven. Voor mij liggen drie nieuwe publicaties, met als gemeenschappelijk kenmerk dat ze een succesvolle en praktische verbinding weten te leggen tussen de wondere wereld van het spel en het mooie vak van coaching en training.

Het werk dat ik het eerste tegenkwam, is *De coach als regisseur* van Rozemarijn Dols en Belia van den Berg. Hun bijdrage handelt over het begeleiden met filmfragmenten bij leiderschapsontwikkeling en teamtraining. Het tweede boek is *De muzen aan het woord* van Annemijn Birnie en Mirjam Dirkx; zij beschrijven de inzet van creatieve werkvormen en muziek in training, coaching en therapie. *Coachen met lef*, het derde boek, is van Anita Bakker en Jacqui Halmans. Hun invalshoek is de verbinding tussen transactionele analyse en voice dialogue. Wat hebben deze publicaties ieder op zich aan het veld te bieden en wat valt er te leren als we op zoek gaan naar datgene wat de boeken met elkaar verbindt?

Film

De coach als regisseur is een prachtig verzorgd boek. Gebonden, een harde kaft, een aangename bladspiegel en veel fotomateriaal, zonder dat het te druk wordt; met veel kleur en toch niet schreeuwerig. Wat ik als (kritische) vakgenoot zeker zo prettig vind: het boek is goed geschreven, met lopende zinnen en een helder samenhangende tekst die mij als lezer in mijn deskundigheid serieus neemt en veel nieuw materiaal biedt. De auteurs brengen niet minder dan 69 films bij elkaar. De kracht van het boek zit onder andere daarin dat de films niet alleen als een geheel kernachtig besproken worden, maar ook dat door heel het boek heen uit al die films fragmenten worden geput als materiaal voor illustratie, inspiratie en instructie rond een aantal thema's. Dat zorgt ervoor dat

Nieuwe combinaties in een levend vakgebied

BOEKBESPREKING

Michiel DE RONDE

ik als lezer niet alleen het boek van voor naar achter wil volgen, maar er ook in begin te bladeren en korte stukjes lees.

Het eerste hoofdstuk stelt de bijna vanzelfsprekende openingsvraag voor dit boek: waarom werken met films? De antwoorden zijn overtuigend: door het sprekende karakter van beelden, waarbij niet alleen de ratio wordt geraakt, maar ook het gevoel en het geweten. Als we naar films kijken, dan worden we onvermijdelijk meegenomen; dat wat er op het witte doek gebeurt, raakt ons in ons eigen leven. De film gaat altijd over onszelf.

Hoewel het misschien niet helemaal zo bedoeld is, beschouw ik hoofdstuk 4 als het onderdeel met de belangrijkste theoretische onderbouw; het verschaft een kader waarin ook de andere hoofdstukken een plek zouden kunnen krijgen. De auteurs gaan uitvoerig in op het narratieve perspectief, aan de hand van het bekende schema van de weg van de held. Zij laten zien hoe de weg van de filmheld en de weg van de cliënt op elkaar betrokken kunnen worden en hoe verschillende fragmenten kunnen gelden als illustratiemateriaal op de etappes van die weg. Wat mij betreft biedt dit perspectief ook een ingang tot de andere hoofdstukken, waarin onderdelen van die ontwikkeling verder zijn uitgewerkt.

In de andere hoofdstukken gaat het telkens over aspecten van de ontwikkeling van mensen en groepen. Daarbij wordt tevens een verbinding gelegd met theorieën en modellen. De 'management-drives' van 'spiral dynamics' worden geïntroduceerd om rond leiderschapsontwikkeling filmbeelden te verzamelen. Het model van de klassieke deugden wordt beschreven om filmbeelden over kernkwaliteiten (zoals moed en eerlijkheid) te bespreken, terwijl de drie grote clusters van persoonlijkheidsstoornissen uit de DSM worden gebruikt om filmfragmenten over valkuilen te ordenen. De psychoanalytische defensiemechanismen worden kort benoemd om filmbeelden over afweer aan de lezer te presenteren, en de zes niveaus van het functioneren van teams om teamontwikkeling in beeld te brengen. Door deze verbinding tussen structurerende modellen vanuit begeleidingskundige theorieën enerzijds en betekenisvolle fragmenten vanuit de eindeloze wereld van de bewegende beelden anderzijds, bieden de auteurs een ingang om gefundeerd en doordacht te kiezen en te werken met films.

Al de filmfragmenten die een plek hebben gekregen in het boek, worden met precieze tijdsaanduiding aangegeven, voorzien van een korte toelichting en begeleid door enkele reflectievragen. Het is zichtbaar dat het boek met zorgvuldigheid en gevoel voor punctualiteit is vormgegeven. De auteurs dragen veel materiaal aan, maar beseffen ook dat er nog veel meer voorhanden is. In het laatste hoofdstuk bieden ze daarom technische instructies hoe films van dvd's te 'rippen' en scènes apart te zetten, met concrete suggesties voor het aanleggen van een eigen 'videotheek'. Al met al vormt *De coach als regisseur* een uitnodigend, stimulerend en zeker ook origineel boek. De auteurs laten zich zien als vakvrouwen met verstand van zaken en gevoel voor presentatie.

Over het punt van de verwerking van filmbeelden in trainings- en begeleidingstrajecten schrijven Dols en Van den Berg dat dit zorgvuldigheid vraagt. De manier waarop dat het beste kan gebeuren, krijgt niet zoveel aandacht. Daarover zou ik wel meer van de auteurs willen horen. In mijn eigen werken met films heb ik de kracht ervan ervaren, maar telkens ook de moeilijkheid

Drs. M.A. de Ronde is opleider en onderzoeker bij de Christelijke Hogeschool Ede en hoofdredacteur van dit tijdschrift. E-mail: madronde@che.nl.

BESPROKEN

Rozemarijn Dols & Belia van den Berg (2012). *De coach als regisseur*. Culemborg: Van Duuren Management. ISBN 978 90 8965 139 6.

Annemijn Birnie & Mirjam Dirkx (2013). *De muzen aan het woord*. Utrecht: Zadoks. ISBN 978 90 8167 713 4.

Anita Bakker & Jacqui Halmans (2014). *Coachen met lef*. Amsterdam: Boom/Nelissen. ISBN 978 90 2440 305 9.

gevoeld rond de overgang van het opgaan in de filmbeelden naar het daarop volgende onderlinge gesprek. Te vaak heb ik ervaren dat het gesprek over de filmfragmenten het intensieve gevoel dat de film zelf opriep teniet deed. Ik heb geleerd om te kiezen tussen twee mogelijkheden om dat te voorkomen. De ene is om de film geheel voor zich te laten spreken en er daarna niet over te gaan praten. In dat geval beschouw ik de film als veelzeggend genoeg en heeft die gewoon zijn eigen werking. Filmfragmenten kunnen in deze vorm gebruikt worden als een afsluiting van een programmaonderdeel of als illustratie van een bepaald thema. Een andere mogelijkheid is om de nabespreking op een bepaalde manier te methodiseren. Zo heb ik van Mieke Moor (2012) geleerd hoe je naar aanleiding van filmbeelden een contemplatieve dialoog kunt voeren, door samen stil te zijn en om de beurt in die stilte kernachtig zeggen wat je geraakt heeft. Dergelijke werkvormen geven een extra intensivering aan de kracht van het videomateriaal.

Beeldend werken

De muzen aan het woord, het tweede boek over spelvormen in begeleiding dat ik ontmoette, gaat over beeldend werken; met de handen en het lichaam, met materialen en muziek. Bij het kijken naar films ga je op in het spel van de acteurs die hun vertoning geven op het doek of het scherm. Bij de werkvormen die Birnie en Dirkx aanreiken, komen de deelnemers zelf in actie. Ook dit boek heeft wat betreft verzorging zijn welverdiende aandacht gekregen. De kleuren ervan zijn zacht, in pasteltinten en aardkleuren, en die zachtheid lijkt ook te gelden voor de toon en sfeer van het boek. Op een bepaalde manier gaat er tederheid van uit. Er wordt veel persoonlijk materiaal bij elkaar gebracht, zowel van cliënten als van de auteurs zelf, en ook afbeeldingen van bekende kunstwerken zijn opgenomen. Bij het lezen is het voelbaar dat je mensen ontmoet in hun kwetsbaarheid en kracht, als zij hun creativiteit de ruimte geven.

Centraal in het gehele werk is de gedachte dat er een interactief proces plaatsvindt tussen de schepper, het werk en de begeleider. Het is niet alleen zo dat degene die aan de slag gaat met muziek en beeldend materiaal iets uitdrukt vanuit zijn innerlijk, maar ook dat het kunstwerk zelf iets terugzegt en een boodschap heeft voor zijn schepper. Dat is de fascinerende kracht van het werken met de muzen! De creatie wordt als een derde aanwezige in het gesprek (zie Muijen, 2001). De auteurs werken in dit verband het zogenaamde ontmoetingsmodel uit: in het medium en via het medium ontstaat er een verbindend veld, waar begeleider, cliënt en kunstwerk in participeren. De communicatie via het beeldend materiaal en het werken met muziek leidt tot een vorm van elkaar verstaan die voorbij de woorden is; het is de plaats waar de stilte sprekend is en een vorm

van intuïtief contact geboren wordt. Daar waar het 'niet weten' en het 'niet hoeven begrijpen' de diepte hebben van de ervaring en waar een woordeloze betekenis kan ontstaan. De taal van de kunst is ook de taal van het lichaam.

Het werken met de muze van muziek en beeldend materiaal in begeleidingscontexten leidt tot een drietal ontmoetingen. In de eerste plaats is er de ontmoeting tussen de begeleider en zijn muze. Voor hem is de muziek of de beeldende vormgeving of welke andere vorm van kunstzinnigheid dan ook het medium waarbinnen hij de eigen creativiteit heeft leren kennen en vertrouwen. De muze waarmee hij werkt en waardoor hij zich laat inspireren is voor hem een vertrouwde taal geworden, waarmee hij werkt en waarbinnen hij telkens nieuwe ontdekkingen doet. Daarbinnen helpt hij cliënten eigen ontdekkingen te doen. Door de nauwe betrokkenheid van de begeleider op het medium is er ook de onvermijdelijke overdracht en tegenoverdracht. Voortdurend is er de heen-en-weerbeweging van het verstaan van de ander en het verstaan van zichzelf in de creatie. Het is de opgave van de begeleider om het medium voor zich te laten spreken en te vertrouwen op het eigen 'wetende' lichaam, zonder de zelfreflectie te verliezen.

De tweede ontmoeting is die van de cliënt en het medium. Hij krijgt een taal aangereikt om dat wat tot nu toe geen woorden kon krijgen toch communicabel te maken, om wat onder de spiegel van het bewustzijn verborgen lag, tot uitdrukking te brengen. Het proces van het werken met het medium is te benoemen als een opeenvolging van divergeren en convergeren; van breed zoeken en experimenteren naar steeds concreter vormgeven - in beeld of klank - waar het om gaat. Het werk krijgt zijn symbolische kracht. Het blijkt dan niet meer alleen de expressie te zijn van wat de cliënt wilde uitdrukken, maar ook zelf iets te willen zeggen en een wereld in zich te bergen waarin je nieuwe ontdekkingen kunt doen en onverwachte, zinrijke boodschappen kunt verstaan. De creatie, zowel in zijn gestalte van proces als van product, wordt een ankerpunt: een ervaring die meegaat en ook in nieuwe situaties weer nieuwe betekenissen in zich blijkt te hebben.

De derde ontmoeting is die van de begeleider en cliënt. Tegelijk met het aanreiken van het medium scheidt de begeleider een veilige omgeving; zo vertrouwd dat er geëxperimenteerd kan worden en zo prikkelend dat er grenzen kunnen worden verkend. Het medium biedt ook - met de absolute eis van behoedzaamheid - een ruimte om te interveniëren, om in de taal van het medium de cliënt iets te laten ervaren en terug te geven.

Speciale aandacht vragen de auteurs voor het terugkeren naar het derde ontmoetingsvlak, dat van begeleider en cliënt. Als de creatie alle geconcentreerde aandacht heeft gekregen, vereist het zorgvuldigheid om terug te keren naar het directe contact tussen begeleider en cliënt. Wees sober met woorden en terughoudend met feedback over het werk dat ontstaan is. Werk

vanuit het vertrouwen dat het voor zichzelf spreekt, is de waardevolle boodschap van de auteurs.

Naast deze fundamentele verkenningen biedt het boek vervolgens een overzicht aan actieve werkvormen op het terrein van muziek en beeldend materiaal. Voor de lezer is het een genoegen om te bladeren, te kijken en te lezen en sommige werkvormen al experimenterend uit te proberen. Wat mij betreft zijn de auteurs erin geslaagd een boodschap over te brengen, niet alleen met een argumentatieve betoog, maar ook met een sfeer die ze door middel van het boek weten te creëren. Daarmee laten ze zien waar ze over schrijven; in het jargon heet dat een parallelproces. Ik vind dat knap: het is voor mij een kenmerk van het ware.

Drama

Coachen met lef is de derde titel die op mijn pad kwam. De auteurs, beiden trainer en coach, raakten gefascineerd door elkaars werkwijze. De een is geschoold in de transactionele analyse, de ander in het gebruik van voice dialogue; in het boek laten ze zien hoe deze benaderingswijzen elkaar kunnen versterken.

De transactionele analyse biedt een conceptueel model om het psychisch functioneren van mensen te begrijpen. Voice dialogue biedt een krachtige werkvorm om mensen in beweging te brengen, door op ervaringsniveau te laten voelen wat zich voordoet in ons innerlijk. In deze bespreking van drie vernieuwende boeken is dit werk interessant, omdat hier drama de spelvorm is, die aangereikt wordt om met cliënten aan de slag te gaan. Het innerlijk theater van de stemmen (gevoelens, verlangens, verwachtingen, houdingen) die in ons huizen, kan in drama worden uitgespeeld. Via het spel kunnen we ons innerlijk

en onze relationele betrekkingen leren kennen en aanvaarden, en vanuit die aanvaarding kunnen we daar ook verschuivingen en nieuwe perspectieven in ervaren.

Bekend zijn de drie egoposities uit de transactionele analyse: die van de ouder, de volwassene en het kind. In het dramaspel is het niet moeilijk om deze drie als afzonderlijke personages uit te spelen: 'Als ik op deze situatie reageer vanuit mijn kindpositie, dan doe ik ...' Als vanzelf komen de 'scripts' en de 'strokes' dan boven drijven. Bekend is ook de dramadriehoek uit de transactionele analyse, die laat zien hoe de ouderposities en kindposities terecht kunnen komen in een ingewikkeld samenspel van helpen, klagen en verwijten. De ontbrekende egopositie, die van de volwassene die zelf verantwoordelijkheid neemt voor de situatie, is hier de ontbrekende derde.

Deze posities en hun samenspel kunnen in voice dialogue uitgespeeld worden. In zorgvuldig opgebouwde oefeningen spreekt de begeleider met elk van deze posities afzonderlijk als op zichzelf staande personages. In voice dialogue wordt er gesproken van subpersonen of (kortweg) over onze verschillende ikken. De grote kracht van voice dialogue is de waarderende benadering. De begeleider is erop gericht om elke subpersoon tot volle ontplooiing te laten komen, en te laten ontdekken en ervaren met welke goede bedoelingen die eigenlijk deel uitmaakt van het geheel van de persoonlijkheid. De kritische ouder zit weliswaar voortdurend in de weg, maar heeft in de kern het goede met ons voor. Het rebelse kind is moeilijk te hanteren, maar behartigt zeker een belang! Via voice dialogue wordt ook duidelijk welke ikposities in ons verstoten zijn, er eigenlijk niet mogen zijn, en welke dominant op de voorgrond staan.

Door ernaar te kijken en het geheel te ervaren vanuit het bewuste ego (of, in TA-termen, vanuit de positie van de volwassene) kunnen we beter sturing geven aan dat geheel van 'ikken' en meer aanvaardend omgaan met onszelf; dat is rijkdom.

Hoewel de auteurs het niet zo benoemen, brengen ze in hoofdstuk 6 onder het kopje 'laag voor laag veranderen' nog een derde theoretische invalshoek in, namelijk de logische niveaus van Bateson en Dilts. We kunnen, zo betogen zij, de benaderingswijzen van de transactionele analyse en voice dialogue gebruiken op meerdere niveaus: die van het doen, van het denken en van het zijn. Met deze indeling brengen zij een soort ontspanning in het coachen: het hoeft niet altijd heel diep en ingrijpend te zijn. Het kan ook gaan om tips en trucs op gedragsniveau. Zelf vind ik dit onderscheid een beetje kunstmatig: de kracht van voice dialogue en de transactionele analyse is nu juist dat zij de verschillende subpersonen of egoposities benaderen als een geheel, waarin gedrag, denken en voelen een energetisch geheel vormen. De wens om te differentiëren tussen intensiteitsniveaus is echter wel begrijpelijk en daarvoor bieden die niveau-aanduidingen een taal.

Het boek van Bakker en Halmans is eenvoudig geschreven; de lezer wordt direct getutoyeerd en er worden veel eenvoudige en alledaagse voorbeelden gegeven. Daarbij is het een kracht dat de voorbeelden niet alleen gaan over de cliënten, maar ook over de coaches. Het samenspel van de ik-posities doet zich immers voor in de relationele betrekking tussen coach en gecoachte. Ook de coach heeft zijn zorgende ouder en zijn aangepaste kind. Juist in het hanteren van die delen bij zijn omgang met de cliënt, ligt de deskundigheid van de coach. Het laatste hoofdstuk beschrijft hoe dat al begint bij de aanvang van het contact: in de contractering.

Tot besluit

Wat zijn de overeenkomsten tussen de drie besproken boeken? Ze zijn elk geschreven door twee vrouwen die elkaar troffen in een aanvullend profiel. Door hun deskundigheden in een vriendschappelijke samenwerking bij elkaar te brengen en elkaar te laten verrijken, ontstonden er vernieuwende boeken. De boeken hebben alle ook een duidelijke rol in het vormgeven van de eigen praktijk van de auteurs. De schrijvers laten zich kennen als ondernemende types, die zich via hun publicaties met een doordachte aanpak en een zichtbare deskundigheid in de markt positioneren. De boeken vormen daarmee ook een geheel met de trainingen en workshops die zij verzorgen. Een laatste overeenkomst die ik zie, is dat elk van deze duo's kan putten uit gemeenschappelijke inspiratiebronnen. In elk boek worden de leermeesters geloofd en bedankt; door hen zijn de schrijvers op weg gegaan. Deze leermeesters leveren zelf trouwens ook bijdragen, bijvoorbeeld door een inlei-

dende aanbeveling te schrijven; zij zien hun gedachtegoed verder gedragen. Dols en Van den Berg zijn gevormd door het inspirerende werk van Manfred van Doorn. Birnie en Dirkx putten uit het gedachtegoed van Wibe Veenbaas en zijn geschoold binnen zijn Phoenix Instituut. Bakker en Halmans ontmoetten elkaar als collega's binnen de Boertiengroep en brachten daar twee bronnen bij elkaar tot een gezamenlijke stroom: Lex Mulder en Berry Collewijn zijn de leermeesters in de voice dialogue en Bea Verzaal is de opleider in de transactionele analyse.

Behalve dat deze drie werken ieder afzonderlijk een vernieuwende bijdrage leveren aan de begeleidingskunde, laten ze zien hoe het vakgebied leeft. Met richtinggevende theorieën en bepalende denkkaders, opleidingen, trainingen en workshops, leermeesters en inspirators, vriendschappen en bepalende ontmoetingen, persoonlijk ondernemerschap en ervaringen in de praktijk, intellectuele creativiteit en de wens om zichzelf zichtbaar te maken met een eigen kleur en stijl, en het plezier om gedachten onder woorden te brengen en toegankelijk te maken voor anderen.

Dat alles zorgt ervoor dat de begeleidingskunde in zijn diversiteit en samenhang verder gebracht wordt. In toenemende mate raak ik ervan overtuigd dat het in de begeleidingskunde gaat om een combinatie en integratie van drie zaken: *a* het basale menselijke vermogen om een relatie aan te gaan, *b* de vaardigheid van de begeleidende gespreksvoering vanuit een richtinggevend kader, en *c* de deskundigheid om van daaruit speelse en activerende werkvormen in te brengen die beweging creëren. Met name op dit laatste punt is ons vakgebied met deze drie boeken weer een stukje rijker geworden.

LITERATUUR

- Moor, M. (2012). *Tussen de regels. Een esthetische beschouwing over geweld van organisatie*. Utrecht: Uzer.
- Muijen, H. (2001). *Metafoor tussen magie en methode. Narratief leren in organisaties en therapie*. Kampen: Kok.